

II. RECENZJE I OMÓWIENIA

MAREK NAHOTKO: KOMUNIKACJA NAUKOWA W ŚRODOWISKU CYFROWYM. GLOBALNA BIBLIOTEKA CYFROWA W INFORMATYCZNEJ INFRASTRUKTURZE NAUKI Warszawa SBP, 2010

Najnowsza książka Marka Nahotki to publikacja niewątpliwie warta przeczytania i analizy. Jej tematyka mieści się w obszarze badań z zakresu informacji naukowej, wpisuje się w nurt studiów nad zjawiskami informacyjnymi we współczesnym społeczeństwie. Stanowi interesującą próbę przedstawienia komunikacji naukowej w postaci globalnej biblioteki cyfrowej (GBC). Jej treść skupiona jest na bardzo istotnym zagadnieniu transformacji systemu komunikacji naukowej pod wpływem technologii teleinformatycznych. Recenzowana książka obejmuje swoim zakresem ważne pola badawcze informacji naukowej, jakim są procesy komunikacji naukowej i wykorzystywane w nich narzędzia. Dobre jakościowo naukowe zasoby sieciowe stają się coraz ważniejszym źródłem informacji i wiedzy w pracy badawczej oraz edukacyjnej. Internet natomiast jest bardzo istotnym kanałem komunikacji w nauce i życiu akademickim oraz miejscem dostępu do informacji naukowej.

W książce przedstawiono rezultaty badań w zakresie:

- publikowania elektronicznego i jego nowych form (głównie bibliotek cyfrowych, repozytoriów, czasopism elektronicznych, autoarchiwizacji, blogów naukowych i szarej literatury,
- roli metadanych w opisie dokumentów elektronicznych dla ich efektywnego wyszukiwania i zarządzania,
- zmian ról uczestników komunikacji naukowej, w tym głównie bibliotekarzy oraz modelowania ontologicznego procesów służących komunikacji naukowej.

Autor pokazał sposoby transformacji komunikacji naukowej następujące w wyniku przenoszenia jej form do środowiska sieciowego, a także zmiany w sposobach prowadzenia badań i prezentacji wyników zachodzące pod wpływem tej transformacji. Istotnym elementem pracy jest też określenie kierunków i tempa tych przemian z uwzględnieniem roli bibliotek naukowych.

Rozprawa otwarta słowem wstępnym *Od autora* i obszernym *Wstępem* obejmuje sześć rozdziałów wydzielonych na podstawie kryteriów merytorycznych. Zamyka ją *Zakończenie* dopełnione przez bardzo obszerny spis *Publikacji wykorzystanych* (bibliografia liczy ok. 500 pozycji w języku polskim i angielskim oraz indeks osobowo-przedmiotowy).

We wstępie autor przedstawił biblioteki cyfrowe jako przedmiot badań, omówił przyjęte w pracy założenia badawcze oraz stosowany w niej model analizy bibliotek cyfrowych według zasad 5S. Biblioteki cyfrowe opisywane są zatem na pięciu płaszczyznach: strumieni i procesów informacyjnych, struktur danych, przestrzeni definiowania danych i realizacji procesów, scenariuszy działania (w ramach usług i społeczności). Struktura pracy (rozdziały 2-6) jest wyznaczona przez przyjęty model analizy.

Pierwszy rozdział *Komunikacja naukowa w sieci* to rozdział wstępny. Jest poświęcony przede wszystkim bardzo szerokiemu i wieloaspektowemu przedstawieniu rozwoju komunikacji naukowej oraz zasad funkcjonowania współczesnej nauki i jej infrastruktury informatycznej. Zawiera też koncepcję globalnej biblioteki cyfrowej (GBC) działającej i rozwijającej się w ramach tej infrastruktury. Idea GBC nie jest koncepcją zupełnie nową. Najpełniej przedstawiła ją Christine Borgman w książce *Scholarship in the Digital Age: Information, Infrastructure, and the Internet* (MIT Press, Cambridge, 2007), jednak jej początków można upatrywać znacznie wcześniej, co przedstawił dr Nahotko w omawianym rozdziale. Autor nakreślił w nim również definicję GBC, w której oparł się na wcześniejszej (z 1996 r.) charakterystyce bibliotek cyfrowych stworzonej przez zespół specjalistów z udziałem Ch. Borgman. Zdaniem autora GBC to: 1. „Zasoby elektroniczne i związane z nimi możliwości techniczne służące tworzeniu, wyszukiwaniu i wykorzystywaniu informacji naukowej (...). 2. Zbiór serwisów tworzonych przez lokalne społeczności uczonych (stanowiących łącznie globalną społeczność użytkowników) i świadczących dla nich usługi informacyjne (...)” (s. 56).

Zatem przyjęta przez dr Nahotkę koncepcja jest bardzo szeroka i tak rozumiana GBC może być utożsamiana z całym systemem komunikacji naukowej, jest organizacją globalną, infrastrukturą serwisów sieciowych. Dobrym podsumowaniem treści omawianego rozdziału jest tab. 1 (s. 63) przedstawiająca elementy i funkcje biblioteki tradycyjnej, bibliotek cyfrowych i GBC.

Szczegółowa analiza koncepcji GBC została przedstawiona w następnych rozdziałach. W rozdziale II *Struktury* omówiono sposoby kodowania znaków, formaty danych i języki kodowania treści w Internecie. Przedstawiono również protokoły umożliwiające przekaz danych i metadanych, sposoby organizacji informacji w struktury różnych poziomów (obiekty cyfrowe-dokumenty-publicacje) oraz zagadnienie metadanych i ich roli w wyszukiwaniu informacji w sieci. Syntetycznie zestawione najważniejsze informacje związane ze sposobami kodowania oraz opisu danych i informacji porządkują wiedzę na temat możliwości zapisu i organizacji treści cyfrowych w GBC.

Rozdział III *Przestrzenie* przedstawia konkretyzację miejsca zajmowanego przez GBC. Autor omówił w nim najważniejsze aspekty analizy GBC jako miejsca. Na początku przedstawił metaforę Internetu jako publicznej przestrzeni cyfrowej oraz scharakteryzował kilka najważniejszych aspektów analizy tej przestrzeni. Następnie pokazał koncepcję badania GBC jako miejsca, opierając się na pojęciu biblioteki jako miejsca J. Pommerantza i G. Marchioniniego (kontinuum fizyczno-konceptualne, ludzie funkcjonujący w miejscu-aktorzy, cechy funkcjonalne miejsca powodujące, że ludzie z niego korzystają). Przedstawił też ważniejsze kryteria ocen i miary stosowane w tej przestrzeni (miary

jakości publikacji, także elektronicznych, wybrane kryteria i wskaźniki oceny bibliotek i zasobów cyfrowych). Autor przyjrzał się również przestrzeni nazw, identyfikatorom obiektów cyfrowych oraz zagadnieniu interfejsów użytkownika. Treść omawianego rozdziału w dużym skrócie, w sposób skondensowany przedstawia kolejny ważny obszar analizy GBC.

Kolejne dwa rozdziały poświęcone zostały procesom mającym miejsce w GBC oraz społecznościom, które tworzą i wykorzystują serwisy tej biblioteki. W rozdziale Procesy – według terminologii 5S – Scenariusze autor nakreślił najważniejsze zagadnienia związane z cyfrową ochroną zasobów. W ten sposób przybliżył polskim odbiorcom termin *digital curation* oraz zaprezentował jego zakres i najważniejsze problemy z nim związane. W rozdziale mamy zatem omówienie zagadnień związanych z elektronicznym publikowaniem, wyszukiwaniem informacji, tematykę zapewniania integralności i autentyczności obiektów cyfrowych, archiwizacji, oceny jakości oraz zagadnienia Semantycznego Webu, Web 2.0 i Nauki 2.0. Najobszerniej został scharakteryzowany proces wyszukiwania. W tym zakresie szczególnie interesujące są rozważania dotyczące wyszukiwania wspomaganego ontologią oraz zagadnienie integracji narzędzi i technik wyszukiwania. Integracja narzędzi wyszukiwania to wyraźnie już obecnie widoczna tendencja, która wiąże się również z nowymi wyzwaniami dla bibliotek i sposobów kształtowania ich katalogów. W omawianym rozdziale uwagę zwraca również uporządkowany przegląd sposobów oceny jakości publikacji oraz serwisów GBC.

W kolejnym rozdziale autor zajął się osobami i instytucjami związanych z realizacją wymienionych wyżej procesów. Znajdujemy tu analizę ról, jakie one pełnią w GBC oraz omówienie zagadnień prawnych i ekonomicznych związanych z funkcjonowaniem serwisów takiej biblioteki.

Ostatni rozdział stanowi prezentację utworzonego przez autora modelu obiegu informacji w środowisku sieciowym. Náhotko zauważył, że w tym środowisku nie sprawdzają się dotychczasowe liniowe bądź systemowe modele i pokazuje, że łańcuch informacji funkcjonuje tu jako przestrzeń społeczna. W takiej przestrzeni użytkownik aktywnie włącza się w procesy przepływu informacji, bardziej złożone są w niej role autorów, komunikacja naukowa staje się coraz bardziej złożona – zwłaszcza w okresie przejściowym. Podsumowaniem rozdziału i całej książki jest przedstawiony na rys. 16 (s. 239) model komunikacji naukowej w GBC, pokazujący tę komunikację jako system społeczny, w którym wszelkie innowacje nie są tylko prostym procesem technologicznym.

Otrzymałiśmy pracę bardzo erudycyjną, bogatą pod względem faktograficznym oraz prezentującą holistyczną koncepcję organizacji współczesnego środowiska komunikacji naukowej. Autor zajął się w niej bardzo ważnym obecnie problemem, który ma istotny wpływ na rozwój oraz przyszłość bibliotek naukowych i działalność z zakresu informacji naukowej. Analizie poddano transformację systemu komunikacji naukowej pod wpływem nowych technologii, pokazano zmiany postaw, zachowań i form działalności środowiska naukowego. Taka analiza oraz modelowanie procesów i zjawisk zachodzących w systemie komunikacji naukowej to obecnie kluczowe działanie związane z dostosowaniem funkcjonowania systemu do dynamicznie zmieniających się potrzeb nauki. Słuszna niewątpliwie jest teza autora o współczesnej hybrydyzacji technolo-

gii wykorzystywanych w tym systemie i o wyraźnie rysującej się tendencji do przechodzenia w tym zakresie do stosowania narzędzi sieciowych. Nie można mieć pretensji do autora o bardzo syntetyczne, często dość pobieżne nakreślenie tak wielu zagadnień ważnych w aspekcie funkcjonowania omawianego modelu GBC. Celem autora było przedstawienie ogólnego modelu powstającej i gwałtownie rozwijającej się biblioteki cyfrowej, a nakreślenie oraz systematyzacja w przejrzystym układzie wszystkich najważniejszych kwestii związanych z kształtowaniem się tego systemu wystarczająco pokazuje jego złożoność, dynamikę rozwoju, jak również wielość problemów, które niewątpliwie trzeba będzie stopniowo rozwiązywać, by funkcjonował coraz efektywniej.

Lektura książki rodzi też wiele pytań i refleksji, które powinny być dyskutowane wśród bibliotekoznawców i specjalistów z zakresu informacji naukowej – przede wszystkim o przyszły kształt bibliotek naukowych, ich funkcje związane z rozwojem komunikacji naukowej w sieci, role bibliotekarzy, sposoby organizacji dostępu do dokumentów, informacji i wiedzy gromadzonej w takich księżnicach, a także o metody analizy funkcjonowania i jakości GBC oraz tworzących ją serwisów.

Ewa Głowacka